

NÉMETH JÁNOS ISTVÁN

A „KÉT KULTÚRA” ÉS A HARMADIK

I. Értékek – Kultúrák – Világképek*

A 20. század hatvanas éveitől, pontosabban G. P. Snow** emlékeztető tanulmányának megjelenésétől kezdve (1959.) időről időre fellángolt a polémia értelmiségi körökben a korszerű műveltségről. Rendre felvetődtek olyan kérdések, vajon a *humán* (Snownál *irodalmi*) értelmiségieknek kell-e tudni, miért „megrendítő” a termodinamika második törvénye, és miért szívenkezdhet az a mérnök, aki nem tud különbséget tenni a régi és új stílusú magyar népdalok, netán Schumann vagy Schubert muzikája között. Miért természetes az irodalmi értelmiség fölényes tudatlansága a természettudományok eredményeit illetően, és miért szánandó, ha egy orvos vagy matematikus szeme nem párosodik be azonnal, ha a kortárs irodalom hivatalos géniuszai közül valamelyiknek a nevét „jobb társaságban” meghallja?

Mai életviszonyaink *rideg valóságából* bizony már-már lélekmelegítően jámbornak tűnik a közel fél évszázada kirobbant vita. A „két kultúrát” tematizáló értelmiségiek egyetértettek a kölcsönös nyitottság, közeledés fontosságában és békésen kiegyeztek saját fontosságuk és az általuk végzett tevékenységek közpénzekből történő folyamatos és egyre növekvő mértékű támogatásában.

Így lett a „két kultúra” nagyon is *egy képződmény*, az európai társadalomfejlődés történelmi gyökereiből táplálkozó *értelmiségi kultúra két arca*, mely a múlt század tisztító vitáinak eredményeként, korszerű műveltségünk konszenzuson nyugvó alapját jelentette a hetvenes évektől az ezredfordulóig.

Ezt a sikeres kiegyezést zavarta meg az utóbbi néhány évben egyre erősödő, a legkényesebb szociológiai elvárások szerint is leírható jelenség, stílszerűen *a harmadik kultúra és képviselőinek* markáns megjelenése, mi több, trónkövetelése a magyar közéletben. Ez az offenzíva különösen annak tudatában fontos, hogy a „harmadik kultúra” voltaképpen nem más, mint az Európai Unió hivatalos értékrendjének képviselői által megtestesített mentalitás, értékek, kapcsolatok, munkaszervezési rutinok összessége.

Márpedig az Unió a 2007–2013-as időszakban is elkötelezte magát a strukturális alapok rendszerében támogatott értékek, fejlesztések mellett, és ezeket kívánja *menedzselni* a jövőben is.

Az Európai Unió hivatalos dokumentumaiban tükröződő értékrend alapvetően civilizatórikus tényezőket állít a cselek-

vés középpontjába, melyek gazdasági következményei jól mérhetőek, kidolgozott indikátorokkal hitelesíthetőek. A *zárt kultúrafelfogás* hagyományosan értékmagas területei (művészetek, humán tudományok, népművészet) egyáltalán nem szerepelnek az uniós támogatási rendszerben.

Ugyanakkor a *nyitott kultúrafelfogás civilizációs vonatkozásai* – a jelentős kultúraelméleti iskolák filozófiai, antropológiai irányzataiból levezethetően – elsősorban az ember gazdasági érintkezéseiben nyilvánulnak meg! Az Európai Unió a nekünk megfogalmazott elvárásaiban, a kívánatos felzárkózást elősegítendő, a *civilizatórikus fejlesztéseket* és a *közművelődési gyakorlat bizonyos területeit* menedzseli, míg a *zárt, tulajdonképpeni kultúraterületeket* – így az elit kultúrát – az államok belügyének tekinti. (A finanszírozást illetően is.)

Ez a tartalom (értékvilág) és az ehhez társuló (ezt közvetítő) szervezeti rend hozta, illetőleg hozza létre a „harmadik kultúra” egyre jobban formalizált *menedzsmentjét* és önálló hivatásrendé fejlődő *menedzsereit*.

Ezzel szemben az ideológikus tehertételekkel lezajló magyar (és kelet-európai) nemzeti újjászületés politikai irányítói a 18-19. századtól kitüntetett szerepet szántak a kultúra hagyományosan zárt tartományainak, az irodalomnak, a nyelvnek, a színháznak, összességében a művészeteknek és részben a tudománynak. Jórészt az e körből merített ismeretanyag alapozta meg az értelmiségi hivatásokat az ezredfordulóig.

Ebből a szereposztásból következően az említett kultúraterületek politika-érzékenysége mindig magasabb volt, mint Nyugat-Európában, és néhány korszakot leszámítva, kevésbé kerültek előtérbe a kultúra civilizatórikus vonatkozásai.

Napjainkban végül is az európai uniós *elvárások értékvilága* és a *zártan értelmezett kultúra világában* dolgozó *értelmiségi*ek történelmileg *humán beállítódása* kerül szembe egymással (vagy kerül ki egymást) a Nemzeti Fejlesztési Tervtől kezdve a kulturális ágazat stratégiai tervezésén keresztül, a résztvevők mindennapi munkaszervezéséig bezáróan.

A csatlakozással elérhető közlésbe került új és a (továbbra is meghatározó) hagyományos értékvilág különbsége a *működési ciklusokban* pontosan modellálható. Az *uniós menedzsment* cél meghatározása pragmatikus, tevékenységében szervező - racionális, kapcsolataiban nyitott, az értékelés gyakorlatában egzakt. Az *európai értelmiség értékvilágából* levezethető célok jórészt elvontak, tevékenységük elemző - öncélú, kapcsolataiban zárt (poszt-modern!), az értékelés helyett az *értelmezést* részesíti előnyben.

A hivatalos európai uniós értékvilág egy új típusú kultúrát („harmadik kultúra”) reprezentál, amit legjobban az elmúlt évtizedekben Amerikában és Nyugat-Európában megerősödő *területfejlesztési és projektciklus-menedzsment* (PCM) szimbolizál szaknyelvvel, módszertanával, szakmai elkülönüléseivel. Ezt a formációt a továbbiakban *menedzser kultúrának* nevezzük, a legáltalánosabban elterjedt tervezési módszerét kifejező mozaikszavának jelzésével (PCM). A menedzser kultúra vezetészméje a *fejlesztés, lelke a haszon*.

A másik értékrend a hagyományos (magyarországi, kelet-európai) *kulturális - tudományos életet, művelődési tevékenységeket* meghatározó mentalitás kifejezője, melyet az e területeken dolgozó

* Jó két évvel ezelőtt kezdtük el a Közművelődési Stratégia összeállítását. Az anyag szerkesztőjeként annakidején ebben a tanulmányban foglaltam össze azt a távolságot, voltaképpen alapviszonyt, amely a magyarországi értelmiségi hagyományok és az Európai Unió támogatási gyakorlatának értékvilága között mindmáig kimutatható. Ez a viszony a *stratégia*készítés *filozófiájá* illetően is *alternatívát* jelent. A hagyományos, értelmiségi felfogásban készülő „stratégia” napjainkban a feladat szimpla kipipálása, Európában nem értelmezhető. Egy merőben új cél- és feladatrendszert feltételez ugyanakkor az *Unióban elvárt módszertani követelményeknek megfelelő* stratégia készítése. Szerencsére a Közművelődési Főosztály megújuló vezetése az utóbbi megoldás mellett döntött és a kollégák többsége is felismerte a szakmai érdekérvényesítés e módjában rejlő lehetőségeket, s *ügyeszerű* értelmiségiként vett részt ebben a számunkra újszerű munkában. Nem is beszélve arról a széleskörű szakmai konszenzusról, mely mindvégig meghatározta a dokumentum létrejöttét. Minden *stratégia annyit ér, amennyi az általa mozgósított többlet források mértéke*. A most nyilvánosságra kerülő anyag az ÜMFT OP-k tervezése során jól vizsgázott. Bízunk abban, hogy az OKM Közművelődési Főosztály Közművelődési Stratégiája az előttünk álló hat évben is betölti majd hivatását.

** A szerző nevezetes írásának angol-magyar szövege a www.ponticulus.hu webhelyen olvasható.

KÖZMŰVELŐDÉSI STRATÉGIA

értelmiségiek és működési viszonyok hordoznak. Ezt a formációt az európai történelmi örökség okán *értelmiségi kultúrának* nevezük, és a három terület kezdőbetűinek kiemelésével jelöljük (KTM). Az értelmiségi kultúra vezéreszméje az alkotás, lelke az öncél.

Külön bekezdést érdemel a *magyarországi elektronikus média*, mely sajátos helyzeténél fogva se nem értelmiségi, se nem menedzser. Noha egyfelől hatalmas költségvetési milliárdokat pusztító gépezet, másrészt az üzleti világ is alaposan kipróbálja a mikrofonjaiba kapaszkodó „élcsapatot”, oly mértékben foglyai ők politikának és gazdaságnak, hogy esélyük sincs önálló arculat kialakítására.

Az eltérő két kultúra karakterének a bemutatására két történetet és egy filmemléket őrzök a közelmúltból.

Unió pályázati előkészítő megbeszélésen egy fiatal kolléga kommunikátorán egy forintért lefoglalt Brüsszelbe két repülőjegyet, e-mailezett ott élő barátjának szállás ügyben, valamint tájékozódott a város kulturális kínálatáról a tervezett hosszú hétvége alatt. Mindezt az értekezlet üresjárataiban bonyolította le, úgy, hogy még csak nem is sejtettük világhálón járását. Pusztán a kollégájával a ruhatárban folytatott rövid dialógusból értesültem erről a számomra virtuóz szervezésről. Tegyük hozzá, a húszas éveit taposó ifjú menedzser kitűnően és eredményesen vett részt a megbeszélésen, megbízásának maradéktalanul eleget tett. Elmondása szerint a brüsszeli hétvégén „rég” kollégáival találkozok, s vélhetően olyan információkat kap, melyek megsokszorozzák itteni munkájának hatékonyságát s reményei szerint jövedelmét is!

A történet ellenpontjának egy kurátor a főszereplője, közársaságunk adófizetők pénzéből működtetett alapjánál. E milliárdos testület irányítói elszánták magukat, hogy a korábbi értékelés céhes jellegét legalább manufakturalisra „korszerűsítik”, s ennek első lépéseként, bevezetik a számítógép kísérleti felhasználását a kurátorok döntés-előkészítő munkájában.

Az erre hivatott „továbbképzésen” egy autonóm művész - kurátor – fél óra elteltével – kinyilvánította, hogy ő 56 évet megélt úgy, hogy számítógéppel soha, semmilyen formában sem került kapcsolatba, az ő autenticitását a *szakma garantálja*, ezért továbbra sem hajlandó mindennapjait tönkretenni. Majd a tanulásra meghívott kurátor, néhány perccel fölszólalása után, kissé sértődötten fölállt és távozott.

A történetekben megnyilvánuló két értékvilág mögött jól érzékelhetően két szemléletmód, a menedzser és az értelmiségi kultúra kontúrjai erősödnek.

E kontúrok szerveződnek egységes *világképekké* Denys Arcand zseniális alkotásában, a *Barbárok a kapu előtt* című kanadai - francia filmben, mely a legjobb külföldi filmként kapott *Oscar-díjat* 2004-ben. A feltörekvő *harmadik kultúra* és a hatvan-nyolcas rugyafakadástól mára erősen hervadó *értelmiségi világlátás* konfliktusának sziporkázó megjelenítése a film, melynek maradandóságát e konfliktus mesteri kezelésén túl a színészek virtuóz játéka is garantálja.

Az egyetemi tanár apa (Rémy), aki egyáltalán nem mellesleg halálos beteg, és sikeres üzletember fia (Sebastian) eltérő életszemlélete a filmben nem más, mint az *értelmiségi és a menedzser kultúra* két világának finom humorral, (ön)íroniával és mívyes eleganciával történő megjelenítése.

Aki megnézi ezt a filmet, többet megtud értelmiségi és menedzser világképről, a nyugati kultúra vélhetően még évszázadokig tartó agóniájának aktuális állapotáról, az elviselhető halál

bravúrról, mintha tucatnyi szakirodalmat böngészne át könyvtárban vagy akár az interneten.

A film tanulsága (ha van egyáltalán) és jelenünk elodázhatatlan feladata a két világkép, életfelfogás, kultúra között a *párbeszéd megindítása*. Azaz megtalálni azt a közös nyelvet, fogalomrendszert, érdekltséget, mely a két *világot* összeköti, érthetővé teszi egymás számára. Megtalálni a megfelelő szerepet értelmiségnek és menedzsernek egyaránt.

Így válhat hitelessé az „eus-pragmatizmus” az értelmiségiek körében, és bővíülhetnek a kulturális - tudományos - művelődési *szakmák a területfejlesztés, projektciklus-menedzsment (PCM) racionális tervezési módszereivel, értékelési technikáival*. Nem utolsósorban a tisztázó folyamatban a KTM-kultúrához tartozók szervesen kapcsolódhatnak a Európai-Unió strukturális támogatási rendszereihez, nélkülözhetetlen anyagi források közelébe kerülve.

Hiteles és egzakt módon alátámasztott érveléssel érthető és elfogadott lesz a menedzser kultúrához tartozók táborának a kultúra horizontális jellegéből következő költségvetési többlet ráfordítás indokoltága. Igazolva *Amartya Sen* híres könyvének méltán klasszikussá vált tételét: „*A humán tőke szakirodalmában az emberi lények cselekvőereje biztosítja a termelés növelésének a lehetőségét. Ezzel szemben az emberek képességeinek a vizsgálata arra koncentrálni, hogy az ember olyan életet élhessen, melyet jó okkal tart értelemesnek, amelyet érdemes élni...*”

Éppen a fogyasztás hajszájában megcsömörlött uniós polgárok példája bizonyítja, hogy a *jólét* nem egyenlő a *jó léttel*. Az élet teljességéhez több és más is kell, mint kiépült infrastruktúra, a kocsí, a ruházat, a konyhai felszerelés vagy akár a lakás állandó cseréje, a fogyasztási spirál áldatlan növelése – noha ezek meglelte viszont alapfeltétele a normális emberi életnek.

A kitűnő közgazdász tételét továbbfejlesztve *értelmiségnek és menedzsernek egyaránt helye van a nap alatt*, hiszen a *jólét*hez több pénz, a több pénzhez profi menedzser kultúra, míg a *jó lét*hez az értelmiségi kultúra legjava szükséges.

Ez az egyszerű képlet oldotta meg az idézett filmben apa és fiú konfliktusát, segítette a két világ, a két kultúra célszerű egymásra találását.

A menedzser *Sebastian*nak volt módja finanszírozni apja életének legdrámább szakaszát, megoldani számára a legnehezebbet – az európai értelmiség jó kétezer éves talányát –, megadni számára a legtöbbit, a *fájdalommentes*, így a földi pokol iszonyú kínjaitól megkímélő *halál megdöbbentő alkotását*.

Talán nem tévedek akkor, ha a fejlett világ húzóágazatának tartott *kreatív ipar* diadala mögött is az *értelmiségi és a menedzser kultúra* sikeres egymásra találását látom. A példák szerencsére bővíülnek e korszakos fúzió szükségességét bizonyítva. A dolgok természetes rendjét ismerve, az értelmiségi kultúra számára létszükséglet a „harmadik kultúra” dinamikájának az átvétele. Nincs más választás, hogy eredményes legyen a jövőben, csak az *alkalmazkodás optimalizálása* a szakadatlanul változó körülményekhez.

Am az ebbéli igyekezetben soha ne felejtjük Schiller bölcs intelmét: „Csak akkor élünk (egzisztálunk), ha képesek vagyunk a változásra, de csak akkor vagyunk mi magunk, ha a változásban megőrizzük állandóságunkat.”